

Miha Kozorog

Poskusno o Benečiji s konceptom odročnosti: migracije in konstrukcija kraja

Ključne besede: odročnost, emigracija, imigracija, Benečija, dogodek, kraj

Raziskave migracij se običajno posvečajo migrantom. Tu pa bom bolj kot o njih razpravljal o strukturnih značilnostih specifičnih krajev, ki migrante generirajo (in katere generirajo migranti). Govorim o krajih, kjer so migranti številčni kot odsotni subjekti, kot izseljenci. V takšnih krajih lahko posebej izstopajo tudi priseljenci, imigranti. To so kraji, od koder se ljudje izseljujejo, le malo pa se jih tja priseli. Ta demografska konstelacija na poseben način deluje na konstrukcijo krajev in lokalnih subjektov.

Moj namen je uvodno skicirane teze analizirati na primeru Benečije, hribovitem območju na vzhodu Furlanije Julijske krajine v Italiji. Za analizo bom uporabil koncept »odročnosti«, kot ga je predlagal britanski socialni antropolog Edwin Ardener (2007). Na podlagi terenskih izkušenj v Kamerunu in na zahodu Škotske je opozoril na dojemanje nekaterih krajev kot odročnih. Problem je zastavil v okviru raziskovanja lokalnih identitet v nacionalnih okvirjih, in sicer kot politični problem neenakosti krajev. Svoj fenomenološki model je zgradil na nizu značilnosti, ki konstituira odročnost krajev, v članku pa bom preverjal, ali te veljajo tudi za Benečijo.

»Upam, da bo tale naslov prijetno zavajajoč«, je Ardener zapisal na začetku svojega članka, ki je strašil s politično nekorektnostjo. Toda odročnost je tehnični termin za opisovanje pogledov na nekatere kraje in posledično njihovo funkcioniranje. Odročnost je pojav moderne države in modernizacijskih diskurzov, ki krajem pripisujejo različne vrednosti na osnovi »razvitosti«. V Italiji se območja, kot je Benečija, pojavljajo v diskurzu *i problemi della montagna*. Hribi so torej definirani kot problematični sami po sebi; predstavljajo svet, ki je nasprotje urbanih središč z običajno večjo koncentracijo moči. Tovrstne geografske podmene »Drugosti« imajo na prebivalce »Drugih krajev« določene identitetne učinke; nastaja pogled nase kot na »Drugega«, s tem pa tudi ločnica med »notranjimi« (lokalnimi) in »zunanji« akterji. V Benečiji je ta strukturni pojav nastal v specifičnih zgodovinskih, geografskih in družbenih kontekstih, ki jih bom upošteval. V članku se bom posvetil identitetnim (samo)prisom lokalnih prebivalcev, migracijskim procesom in umetniškemu

dogodku Postaja Topolove.¹ Preden pa se lotim primerov, velja na kratko predstaviti, kako je odročnost koncizno zasnoval Ardener.

Koncept prežema strukturalistično modeliranje, osrednji fokus analize pa je identiteta. Odročnost se odraža na dveh identitetnih ravneh, tj., poenostavljeno rečeno, na kolektivni in individualni. Kolektivne identitete odročnosti oblikujejo dominantni diskurzi o določenih krajih in lokalnih subjektih, ki jih ti prepoznavajo in posledično oblikujejo samopodobo »Drugosti«. Odročna območja so v tem pogledu resnični kraji, »resnico« o njih pa v pomembni meri določa imaginacija. Tako je sicer res, da je določena topografija, kot so na primer hribi (ali pa otoki, ravnice, doline, gozdovi, obale, kotline, polotoki – in kot vidimo, bi lahko našeli številne geomorfološke oblike), pogosto »odročna«, a k temu najbolj odločilno prispeva »topologika«, to so družbeno-kulturne predstave o krajih. Izraža se v diskurzih, ki poudarjajo geografsko »odmaknjenost« določenih krajev in specifičnost ljudi neke pokrajine. Poimenovanja, ki poudarjajo topografsko definiranost lokalnih subjektov (»hribovci«), krajevnost ali etničnost (»Beneški Slovenci«), so lahko izvor »Drugosti«. Ker samorazumevanje domačinov bistveno oblikujejo močnejši »zunanji« diskurzi (govor o krajih od drugod), se lokalni subjekti na »zunanost« odzivajo obrambno oziroma je »zunanost« doživljana kot okolje, ki od »notranjosti« vselej nekaj hoče.

Poleg neenakosti odnosa med »notranjim« in »zunanjim« svetom je strukturni predpogoj odročnosti majhna številčnost lokalnega prebivalstva. To vpliva na osebne identitete domačinov. Paradokso so prav zato odročni kraji dogodkovno bogati. Dogodek je tisti pripetljaj, ki ne gre mimo brez pripisovanja pomenov. V odročnih krajih z malo ljudmi pa se le malo stvari zgodi neopaženih, zato je zgoščenost dogodkov velika. V takšnih razmerah lahko delovanje, ki ne sledi predvidenim okvirjem, hitro postane dogodek, zato akterji lastno delovanje neprestano reflektirajo in podreajo družbenim pričakovanjem ter na ta način preprečujejo razloge, da bi nastopilo kot dogodek. Tako je v odročnih krajih tudi osebnost neprestano na preizkušnji.

Obe identitetni strukturi imata svojo vlogo pri migracijah. Čeprav obstajajo v primeru Benečije za izseljevanje številni razlogi, je prav mogoče, da je to izseljevanje, skupaj z drugimi pojavi, ki jih bom predstavil, ustvarilo strukturo odročnosti, ki je začela tudi sama generirati izseljevanje. Iz modela namreč sledi, da zaradi močnih identitetnih sil nekateri ljudje (predvsem mladi) raje odidejo drugam, kjer (se) ni več treba spraševati, kdo sem/smo, in kjer ni vsako dejanje potencialni dogodek. S tega vidika je zanimiv komentar o emigrantih iz Benečije, ki jih je etnograf namesto kot »žrtve«, ki so bile prisiljene oditi, videl kot »srečkote«, »ki so bili potisnjeni na ovinkasto in luknjasto cesto, kjer obstaja odcep »življenje

1 Terensko delo sem opravljal med letoma 2007 in 2012.

bogati« (Mlekuž, 2004, 127). Nemara ta izjava razkriva tudi dominantni pogled študijev migracij na migrante kot marginalizirane nesrečnike in obenem spregled »preostalih« v »kraju izvora«. Ti ne morejo biti ravno »srečkoti«, ko iz leta v leto opazujejo zaraščanje, odmiranje in propadanje »svojega kraja«. Ob takšni izkušnji migracij pa je marsikomu nemara res lažje oditi na pot za drugimi, zaživeti kot »srečko«, kot pa vztrajati do »konca«.

Kljub temu, da strukture odročnosti delujejo v smeri dokaj pesimističnih rezultatov, Ardener pozove k optimistični politiki. Kot sklene, bi bilo bolje, če bi se namesto z identitetami ukvarjali s tem, kako nekatere kraje integrirati kot običajne enote državnih sistemov. S tem vprašanjem se v članku sicer ne bom ukvarjal, bom pa skozi pesimistične prizore, povezane z migracijami, na koncu kljub temu pokazal na optimistični potencial, ki ga v Benečiji ustvarja dogodek Postaje.

Hribi, meja in etničnost

Benečija, katere meje so v literaturi definirane različno, me najprej zanima kot hribovit svet, ki se na severovzhodu Republike Italije v smeri sever–jug razteza ob delu meje z Republiko Slovenijo. Orografske predstavlja jasen kontrapunkt Furlanski nižini na zahodu, medtem ko je na vzhodu manj izrazit prehod v prav tako hribovito pokrajino Posočja. Hribi so (bili) pomemben element v konstrukciji Benečije, obenem pa tudi njene odročnosti. Po eni strani imajo hribi potencial odročnosti kot »hribi na sebi«, torej kot morfološka oblika, ali kot realnost »absolutnega prostora« (Harvey, 2006, 121), torej kot svet v naklonu, ki predstavlja določene realne težave – na primer pri gradnji ceste. Toda bolj kot to je pomembno fenomenološko gledanje na/iz kraje/v, pri katerem ne gre toliko za hribe kakor za vpliv kulturno pripisanih kvalitiet hribom na imaginacijo ljudi (prim. Harvey, 2006, 119–148). Tovrstni pripisi se lahko porajajo iz kontrastov med hribi in ravnino – v predstavah o Benečiji in njenih zahodnih mejah bi lahko pomembno vlogo igral prav ta kontrast.

Po drugi strani je bila za nastanek predstave o njenih vzhodnih mejah pomembna geopolitična meja, ki je bila že iz časov Beneške republike bolj ali manj kontinuirano prisotna vse do danes. Ljudem z območja je tako že Beneška republika priznavala posebne pravice oziroma status »ljudi z meje«, ki branijo geopolitično mejo na vzhodu (Grafenauer, 1975).² »Ko bi vlada kaj storila za tiste pridne gorjane, ki s svoje naravne utrdbe pazljivo in krepko branijo tako važno mejno cesto« (1996, 48), pa je še konec 19. stoletja pripomnil geograf Musoni.

2 Spomin na takratno lokalno avtonomijo ohranjajo še danes – na primer Beneško gledališče s predstavo *Galanda iz Ažle – veliki župan Benečije*.

Nadalje je imela pri definiranju Benečije določeno vlogo etničnost. Različna (zgodovinska) poimenovanja območja, Sclavonis, Schiavonia, Slavia Friulana, Slavia Italiana in Slavia Veneta, so namreč izpeljanke etnonima, ki referira na govorce slovanskega jezika. Ljudi z območja naj bi tako že v času Beneške republike (ali celo prej) prepoznavali kot etnično »Druge« (Grafenauer, 1975, 105; Rutar, 1998, 3). V tem topološkem kontekstu je vprašanje, »kakšni« so ljudje teh hribov, »slove(a)nski« ali »italijanski«,³ posebej izrazito stopilo v ospredje ob vzponu nacionalnega vprašanja v 19. stoletju. Z vidika zahodnih središč moči je postalo pomembno, da bi bili ti ljudje »Italijani«, z vzhoda pa so prihajale spodbude, naj se prepoznavajo kot »Slovenci«. Politike nacionalizma in etničnosti so bile prisotne – včasih so bile tudi brutalne – skozi celotno 20. stoletje.

Če sklenemo z Ardenerjevo topiko, so dominantna središča na zahodu v preteklosti območju priznavala posebne statuse in tako sooblikovala lokalno identiteto, na ta način pa tudi vzpostavljala topološke relacije med območjem in različnimi prostori njegove »zunanosti« – upravnimi središči, Furlansko nižino in tujino na vzhodu. V »zahodnem pogledu« so ti hribi predstavljali kulturno definiran »mejni svet«, ki je funkcioniral kot nasprotje bolj plodne, urbanizirane in v času modernizacije bolj zgodaj industrializirane Furlanske nižine. Pri tem je bilo mogoče »hribovce« etnično kategorizirati (glej Blanchini, 1898; Musoni, 1902 po Kalc, 1997, 195–196; Musoni, 1996).⁴ V času nastajanja modernih držav je območje pridobilo na pomenu tudi v »vzhodnem pogledu«, v katerem je začelo predstavljati »domovino za mejo«, kjer ločeni od »matičnih« in zato ranljivi živijo »zamejski«, Beneški Slovenci (glej Rutar, 1998; Bevk, 1938). Ob tem razkoraku diskurzov dodajmo, da so bili prvi dominantnejši, saj so nastajali znotraj matične države, medtem ko so drugi nastajali v sosednji državi, pogosto definirani kot sovražni. Dominantni »zunanji« pogledi, ki bistveno informirajo »notranje« samorazumevanje v odročnih krajih, so tako spletali podobo kulturnega/etničnega hribovca. Proizvod tega identitetnega določanja lahko oriše naslednja izjava sogovornice, sodelavke Postaje:

»Ko sem imela štirinajst let,⁵ sem se vpisala v eno šolo v Vidmu ... In Videm ni bil Čedad. Je bil bolj odprt in moja šola je bila za umetnost. Tudi tisti, ki so učili, so bili odprti. Prvič, ko sem slišala dobro besedo, vezano na moj svet, je bil en profesor, ki je dejal: »A ti prihajaš iz Benečije? Super ta kultura, zelo

3 Na območju je (bila) v rabi tudi furlanščina, ki pa so jo pogosto spregledali (Josipovič, 2012, 35).

4 »Mesto [Trst] ima [...] izjemno bogato zgodovino orientaliziranja podeželja oziroma hribov nad mestom, kar je treba seveda upoštevati tudi v kontekstu etničnega rivalstva in konflikta« (Baskar, 2012, 89). Čeprav Benečije ne zadeva neposredno, je primer Trsta eksemplaričen. Naj dodam, da naracija o hribovski Benečiji ni bila sama po sebi etnično izključevalna (glej Musoni, 1996), je pa ustvarjala diskurzivno osnovo za takšna izključevanja.

5 Okoli leta 1977.

bogati ste!« Prvikrat! Meni se je odprl en svet. To je bila kot ena luč. Ko je ta profesor to rekel, je bilo prvič, ko sem čutila, da ena reč more biti bogata.«

Ker je »zunanji svet« referenčna točka samorazumevanja lokalnih subjektov, ker »tam zunaj« nastajajo diskurzi, na osnovi katerih se ljudje prepoznavajo kot »Drugi«, je tam tudi referenčna točka izgradnje samozavesti. Ardener je zapisal, da so odročni kraji obsedeni s komunikacijo. To lahko razumemo tudi tako, da so informacije »od zunaj« bistvene za oblikovanje samopodobe, zato ljudje hrepenijo po njih. Kasneje bom obravnaval primer Postaje, ki deluje kot »globalni« komunikator kraja in je s tem slikovit primer »obsedenosti« s komunikacijo. Po mnenju organizatorjev naj bi namreč »globalna postaja« (Bukovaz, 2007) s pretočnostjo informacij, ljudi, idej itd. redefinirala kraj in ga napravila manj odročnega. K temu se še vrnem.

Migracije

V kakšnem odnosu so torej odročni kraji z »zunanjim« svetom? To vprašanje je bistveno za razumevanje z odročnostjo povezanih migracij. Čeprav so odročni kraji na videz odrezani od preostalega sveta, temu ni tako. Odročne kraje resda definira meja med »zunanjim« in »notranjim«, vendar pa je to meja posebne vrste, ki deluje kot »enostranska ovira«. To pomeni, da odročni kraji in njihovi prebivalci »od zunaj« delujejo oddaljeni, nedostopni, težko pristopni, zelo posebni, skoraj nedosegljivi itd., medtem ko »od znotraj« ljudje odročnih krajev občutijo kulturni prepih, nezavarovanost pred zunanjimi vplivi, enostavno dosegljivost s strani »tujcev«, lahkotnost odhajanja domačinov »v svet« itd. Ta enostranska ovira pomembno deluje na identiteto prebivalcev, saj jih z ene strani dela za »Druge«, z druge pa jim vliva občutek, da so močno ranljivi (tudi v identitetnem smislu, torej kot »Drugi«).

Prebivalci torej nimajo občutka, da so odrezani od sveta, ampak, nasprotno, intenzivno komunicirajo in se prepletajo z »zunanostjo«. Občutek imajo, da jih »zunanost« v resnici preplavlja, obenem pa jih tudi usodno privlači. Ali drugače rečeno, medtem ko negativno občutijo »vdiranje« tega sveta in posledično razpadanje »notranjega sveta«, jih ta isti svet »tam zunaj« pozitivno privlači. Svet »onkraj« je torej lahko udobno zatočišče, kjer, kot rečeno, ni treba neprestano vrednotiti »notranjosti«, zato »edini cesti«, ki »pelje prav od tvojih vrat kamorkoli« (Ardener, 2007, 219), sledijo številni mladi. Po tej »cesti« so Benečijo zapustili že številni mladi.

Ta strukturni model me zanima predvsem z vidika sodobnosti, obenem pa ne želim spregledati njegove vpetosti v procese, ki so zgodovinsko narekovali izseljevanje iz Benečije. Zgodovina hribovitih območij današnjega severovzhoda Italije govori o sezonskih in začasnih migracijah kot dopolnilu gorske agrarno-pašne ekonomije že

vsaj od 16. stoletja dalje (Kalc, 1997, 194). Tudi na obravnavanem območju so poznali sezonske migrante kot dopolnilo lokalne ekonomije; znano je, da so že od sredine 18. stoletja nekateri domačini kot trgovci založniške hiše Remondini potovali v vzhodne države (Zanini idr., 2009). V 19. stoletju je zaradi gradnje javne infrastrukture in s širjenjem urbanizacije nastal nacionalni trg dela, ki je pospešil izseljevanje gradbenih delavcev in podaljšal čas njihove odsotnosti od doma (Kalc, 1997, 194). Toda na območju Benečije se je to zgodilo razmeroma pozno, na prelomu iz 19. v 20. stoletje, za kar poznavalci še nimajo ustrezne razlage (Kalc v Zanini idr., 2009, 32–33). Ko pa so ljudje tega območja v začetku 20. stoletja emigrirali kot stalni migranti, so to storili v velikem številu in bistveno spremenili lokalno demografijo; ocenjujejo, da se je delež emigrantov v lokalnem prebivalstvu povzpел iz 2,6 na 12 % (v nekaterih vaseh pa tudi do 30 %) (Kalc, 1997, 195).

Sledila je prva svetovna vojna, obdobje fašizma in druga svetovna vojna ter nato demografski kolaps »po dramatičnem odtoku prebivalstva v drugi polovici 20. stoletja« (Kalc v Zanini idr., 2009, 30). Vprašanje emigracij je bilo tudi politično vprašanje. Ker je bilo številne emigrante mogoče etnično opredeliti kot Slovence, so nekateri avtorji množične migracije problematizirali kot politično spodbujen pojav s ciljem oslabitve slovenske etničnosti v Benečiji (Clavora, Ruttar, 1990). Slovenska etničnost se je kot politično vprašanje sicer pojavila že ob priključitvi območja Kraljevini Italiji leta 1867, ko so začeli uradniki odrekati možnost uporabe slovenskega jezika v uradnih postopkih (Rutar, 1998, 171–173). V času vladavine fašizma med obema svetovnima vojnama je odnos države do slovenskega jezika postal posebej sovražen (Kacin Wohinz, 2003). Po drugi svetovni vojni je z nastankom Republike Italije sledilo obdobje hladne vojne, ko je bila Benečija obmejno območje svetovnega geopolitičnega sistema. Tudi v tem obdobju so bili slovensko govoreči ali opredeljeni prebivalci deležni nezaupanja, ki je dobilo obliko nadzora in ustrahovanja ljudi s strani polvojaških organizacij (Petricig, 1997; Zuanella, 1998). Zaradi političnih interesov Italije po popolni lojalnosti državljanov ob železni zavesi je namreč država vzbujala strah pred javnim izrekanjem etnične pripadnosti, priznane onkraj železne zavesе (Cozzi, 2009; Stranj, 1999, 124–125), oziroma je nadaljevala predvojno doktrino »obmejnega fašizma« (Kacin Wohinz, 2003). Politizacija etničnosti je med ljudmi ustvarila konflikte, saj je bila slovenska etničnost demonizirana z oznakami, ki so referirale na povezovanje Slovencev s »komunističnim režimom« v SFR Jugoslaviji (*filoslavi*, *filotitini*). Zaradi politizacije jezika kot osnovnega diakritika (Barth, 1969) slovenske etničnosti so se številni govorniki slovenščine izrekli za etnično različne od Slovencev in zanikali povezavo med lokalnim dialektom in slovenščino (glej Jaculin, 2007).

Zato so nekateri avtorji emigracijo v povojnem obdobju povezali z omejevanjem svobode izrekanja identitete (Kalc, 2002, 145–151). Poleg tega so po drugi svetovni

vojni zgradili številne vojaške objekte, naselili številčno vojsko (Stranj, 1999, 22) in zaradi meje uvajali različne prepovedi (Cozzi, 2009), s čimer je Benečija dobila poteze militariziranega in nevarnega območja. Spregledati ne gre tudi učinkov potresa leta 1976 (Petricig, 2009). Tako je Benečija tudi onkraj etničnega vprašanja predstavljala težaven kraj bivanja. Zaradi praznjenja vasi, velike vloge identitetnih (samo)prispevov in medsebojne kontrole redkih prebivalcev, ki jo je aktivno spodbujal kapilarni sistem ovaduhov hladne vojne (Zuanella, 1998), je postala prežeta s strukturo odročnosti, ki je marsikoga pognala »na cesto v svet«.

Odhajanje mladih pa ostaja značilnost Benečije tudi danes. Od tod tudi roteče upanje v možni zasuk: »Jasno je, da je oddaljenost od mesta problem, a vsebuje tudi prednosti: na primer, nimate prometa, pozna se vsakogar, živi se v naravnem okolju, skoraj neomadeževanem. Se pravi, da je treba spremeniti našo mentaliteto in si prizadevati ugotoviti motive, ki nas lahko spodbudijo k ostajanju v dolinah in, zakaj ne, vračanju« (Forum, 2002, 10). Toda onkraj tovrstne naracije je realnost precej bolj bridka (glej Petricig, 2009). V vasi Topolove, o kateri bom spregovoril v nadaljevanju, je na primer leta 1891 živel 490 prebivalcev (Gariup, Gariup, Rucli, 1994, 29–30), leta 1951 še 276 (Čermelj, 1975, 139), danes pa manj kot 30. Ob tej izkušnji vse manj številčne vasi sem od vaščanov lahko slišal pripovedi, ki so ilustrirale kontrast med некоč desetkrat številčnejšo ter zato močno in živahno ter današnjo, skoraj izpraznjeno vasjo. Včasih sem dobil občutek, da živijo v strahu pred koncem vasi.

Postaja za domišljijo in priseljevanje

Pomembno zgodovinsko prelomnico predstavljajo devetdeseta leta 20. stoletja, ko se je s koncem SFRJ prekinila tesnoba, utelešena v meji, in ko so se sprožili procesi evropskega povezovanja. Te spremembe so, skupaj s čezmejnimi projekti sodelovanja (glej Klodič, 2007) in drugačno politizacijo etničnega vprašanja v duhu evropske integracije (Vidali, 2011), prinesle potencial za novo prostorjenje Benečije. Za to gre tudi v primeru Postaje, katere namen je preseči odročnost. Ponovno se bom analize lotil skozi Ardenerjevo prizmo.

Odročna območja so polna »inovacij«, to je idej in projektov, ki naj bi prinašali »razvoj«, spremembo na bolje, izhod iz odročnosti. Takšna inovacija je Postaja, umetniški dogodek mednarodnega ranga. Dogodek je skušal odročnost odpravljati kot generator novih prišlekov v Benečijo, tako začasnih kot stalnih,⁶ in novih imaginacij Benečije, ki bi njeno geografsko obrobnost spreminjale v središčnost (glej Shields, 1991). »Zunanost« se v politikah dogodka kaže kot ključna točka intervencije v odročnost. Vendar pa lahko, kot že rečeno, gledano iz fenomenološke perspektive

6 S Postajo je prišlo veliko začasnih obiskovalcev, le peščica pa se je tja preselila.

»notranjih« subjektov, od tam prihaja tudi grožnja. Ta dvojnost je bila prisotna tudi pri nastanku Postaje. Pobudnik projekta namreč ni bil nekdo z območja, ampak nekdo, ki se je tja priselil. Po Ardenerjevi teoriji so inovatorji pogosto prav »tujci«, saj zaradi identitetne neobremenjenosti lažje predlagajo stvari, ki si jih številni domačini ne upajo. Drugače rečeno, medtem ko si domačin prizadeva, da njegovo delovanje ne bi postalo dogodek, tujec že sam po sebi predstavlja dogodek. Ardener je namreč o odročnih krajih zapisal, da so »polni tujcev«. To ne pomeni, da se ljudje od drugod množično priseljujejo, ampak ravno obratno, da je priselitev malo, prav zato pa je vsaka doživeta kot dogodek. Obenem gre za poseben dogodek, povezan z enostransko oviro, saj med domačine vnaša občutek, da je odročni kraj preveč na prepihu, identiteta pa ogrožena. Kot takšen dogodek je sebe doživel tudi priseljeni pobudnik Postaje:

»Kjer smo prebivali v občini Pulfero, je bilo par oseb, ki so prihajale pod okno moje hiše vohunit za radiem, ki sem ga poslušal, da bi slišali, ali poslušam slovenski radio ali kaj, ne?! In potem se je začelo vse govorjenje v vasi, da bi se vedelo, zakaj je prišla ta oseba sem z dvema otrokoma in ženo na neko mesto, kot je tole.«

Akter je svoj sprejem v okolje povezal z nezaupanjem, spodbujenim z nadzorovanjem ljudi v času hladne vojne. Toda v vsakem primeru, ne glede na izčrpnost te interpretacije, je njegov prihod predstavljal dogodek. Dodajmo, da po Ardenerju »tujci« in inovatorji niso kakršnikoli ljudje, saj odročni kraji privlačijo »posebneže«, pogosto ljudi s področja umetnosti. Tudi obravnavani актер je bil povezan s sodobno umetnostjo. Ob spoznavanju njemu zelo tujega okolja, kjer je »družba ostala precej podobna tisti izpred 1968«, si je zamislil dogodek, prek katerega bi sodobna umetnost delovala tako, da bi v okolje, preobremenjeno z identitetami, vnašala kozmopolitstvo, tj. »imaginacijo, ki je artikularna v kulturnih modelih odprtosti sveta, ki omogočajo nova razumevanja in razlage lokalno-globalne verige« (Nowicka, Rovisco, 2009).

Sodobna umetnost je vstopila v prostor, napolnjen z »dediščinami«, zato je bila intervencija doživeta kot vdiranje »zunanosti«, kot znak propustnosti enostranske ovire. Ker se je Postaja posvečala politični zgodovini območja, so jo nekateri domačini interpretirali kot politizacijo slovenske etničnosti, zato je doživela grožnje in napade. Eden od kritikov je tudi razglašal, da gre za ponovno italijanizacijo območja, tokrat z »rdečim« predznakom. Predstavniki nekega društva pa je projektu videodokumentiranja prebivalcev nasprotoval, ker naj bi s tem tujci lokalno stvarnost odnesli stran. V kontekstu enostranske ovire je torej projekt naletel na številne reakcije odročnosti, torej na občutek usodne ranljivosti »notranje« stvarnosti.

Obenem so se nekateri domačini projektu priključili, saj so v kozmopolitstvu videli možnost »ozdravitve kraja«, izžetega od železne zavese in medetničnega trenja. Sodobna umetnost naj bi v okolje vnesla nov jezik, ki bi namesto poenostavljenih obrazcev, temelječih na etničnem predznaku kulture, vpeljal večplastne interpretacije kraja, s čimer bi nastalo mnoštvo izhodišč za zamišljanje lokalne prihodnosti (glej Massey, 2005, 141). Na območju, kjer je bila »kultura kot kultura vedno ali kultura od Slovencev ali kultura od Italijanov«, je bila torej sodobna umetnost razumljena kot intervencija, potencial in delovanje (Gell, 2006) v produkciji kozmopolitstva.

Pri oblikovanju kraja je dobila svojo ideološko vlogo tudi emigracija, in sicer kot spodbuda za imigracijo. Akterji so v zgodovinskih emigracijah, ki so jih še do nedavnega prepoznavali izključno kot problematične, odkrili kozmopolitstvo. Nastala je naracija, da je bil prek emigrantov ta odročni kraj že od časov založniške hiše Remondini kozmopolitski svet, ki je znal izkušnjo gostoljubja iz sveta prenašati domov, hladna vojna pa je bila vir dekozmozpolitizacije območja, saj je vnesla nezaupljivost, značilno za odročnost. Kozmopolitstvo, ki po Kantu pomeni pravico do začasnega bivanja zunaj doma, naj bi ponovno obudila prav Postaja.

»Tisti, ki so izseljenci od vedno, poznajo, kaj je gostoljubje. Tisti vedo, kaj pomeni biti sprejet v hiši ali pa ne. [...] In tako, ta naša kultura se je [s hladno vojno] tako močno spremenila, da so bili vsi zelo zaprti. Tako zaprti, da je bila ideja [projekta] prav ... Je absolutno obrnila vse. [...] Ker mi smo v vasi vprašali že od začetka: 'Poglejte, ideja je ta, da odprete vaše hiše, da boste, če pridejo umetniki, boste ..., nič se ne bati, ker oni pridejo zaradi tega dela.'«

Odročnost, pripisano učinkovanju hladne vojne, naj bi presegli s soočanjem domačinov z lastno kozmopolitsko zgodovino in usmerjanjem v kozmopolitsko prihodnost. Sodobna umetnost, predvsem instalacija, je imela pri tem etnografsko in konverzijsko funkcijo (Calzadilla, Marcus, 2006; Lippard, 2010), pri čemer naj bi umetniško delo sprožalo javni diskurz o preteklosti in prihodnosti. Tvorci projekta so prek umetnosti javno spregovorili o problematičnih platih lokalne stvarnosti; številna umetniška dela so z namenom »zdravljenja kraja« komentirala življenje ob meji, položaj etničnosti in izseljevanje ljudi. Učinkovanje dogodka je bilo torej zamišljeno kot dogodkovno modeliranje družbe (Handelman, 1998, xxi–xxv), tako da ta pridobi na imaginativnem potencialu in postane zmožna sprožati nove dogodke in kraj spreminjati v drugačno bivališče.

Dogodkovna zgostitev

Ardener je sicer trdil, da v odročnih krajih uspe le redkim inovacijam, zato so polni njihovih »ruševin«. Vendar bi bilo o (ne)učinkovitosti Postaje pri preseganju odročnosti prezgodaj govoriti. Trdim lahko le, da je delovanje projekta razvejano. Zgoraj sem omenil diskurz, ki ga umetniško delo prepušča domačinom, tu pa se bom osredinil na delovanje medijev in obiskovalcev dogodka. Zaradi medijske odmevnosti Postaje je vas Topolove in z njo Benečija postala znana v nacionalnih in širših okvirjih.

»Ko je Postaja postala znana, so prišli kakšni, magari izseljenci, na primer iz Milana in so pravili: »Veš, kaj se mi je zgodilo? Sem bil en dan v Torinu in sem jau [rekel]: "Od kod si ti?" An san jau: "San doma iz Čedadom." In niso vedeli, kje je: "Ma, kje je Čedad?" "Je v Furlaniji, ma prouzaprou moja vaščica se imenuje Topoluove." "A ma ja, Topoluove, to poznamo!"« In tako se je začelo. Kot mit, da je Topolove bolj poznan kot Čedad ali pa Videm [smeh]. In tako je začela ta nova energija, tista, ki smo si je mi želeli.«

S Postajo je torej kraj postal središče, a ne več le središče razseljenih in na območju živečih domačinov, ampak v kontekstu umetnosti središče širšega pomena. Postaja je torej na prvi pogled ustvarila kraj, enakovreden bolj razvpitim središčem umetnosti. Toda obenem se zdi, da tudi v tem kontekstu v veliki meri funkcionira prav kot »Drugi«, torej kot kraj, kjer v neobičajnem okolju in zunaj običajnih središč ustvarjajo sodobno umetnost (Ramsden, Shaw, 2003).

Po drugi strani boj z odročnostjo dogodku vendarle uspeva. Tako je starejša vaščanka vračanje obiskovalcev dogodka primerjala z vračanjem domačih emigrantov: »Se sreča [veliko] ljudi [...] in tisti, ki so že prva leta hodili, meni se zdi, da pridejo kot ta naši domači, da jih vidim nazaj.« Za nekatere domačine dogodek tako predstavlja »metodo upanja« (Miyazaki, 2004), ki vsako leto demonstrira, da je vračanje mogoče. Na tem mestu pa se kljub temu odpira problematično vprašanje, ali dogodek modelira le začasno upanje, onkraj katerega ni zares perspektivne politike kraja, ali pa se lahko skrb vzbujajoči trendi, kot je izseljevanje mladih, resnično obrnejo.

Toda raje kot s hipotetično prihodnostjo bom sklenil s še enim Ardenerjevim paradoksom, ki prav tako velja predvsem hipotetično. Zamislimo si, kako tovrstni dogodki na odročnost delujejo *ad hoc*, torej med samo izvedbo. Ardener je kot enega ključnih paradoksov odročnih krajev izpostavil, da so »dogodkovno gosti«. Menil je, da v »običajnih« krajih največ stvari mine »avtomatsko«, ne kot dogodki, medtem ko v odročnih zbudijo družbeno pozornost. Ljudje se v teh krajih odzovejo na vsakršen

vstop »zunanjosti«, zato je količina informacij neprestano velika. Toda kaj se zgodi, ko nastopi dogodek, kot je Postaja? Takrat se objektivno močno poveča število »tujcev«, ki jih je naenkrat več kot domačinov, s tem pa se zaradi gibanja ljudi, prikazovanja umetniških del, medijskega poročanja itd. objektivno poveča tudi količina informacij. Vendar pa paradokсно prav zato postane s subjektivnega gledišča domačina število »tujcev« in informacij majhno, saj ni treba neprestano preverjati, ali je vse in vsakdo na pravem mestu, zato se lahko subjekt prepusti toku dogajanja, brez teže reflektiranja lastne vloge. S tega vidika dogodek prinese olajšanje, saj se v njem ljudje pomirijo s sabo in svetom.

Viri in literatura

- Ardener, E., *The Voice of Prophecy and Other Essays*, New York, Oxford 2007 [1987].
- Barth, F., Introduction, v: *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organisation of Culture Difference* (ur. Barth, F.), Bergen, Oslo 1969, str. 9–38.
- Baskar, B., Posredniki Evrope. Zamišljanja in uprizarjanje civilizacije v perifernih mestih, v: *Antropološki vidiki načinov življenja v mestih* (ur. Repič, J., Hudales, J.), Ljubljana 2012, str. 75–94.
- Bevk, F., *Kaplan Martin Čedermac*, Ljubljana 1938.
- Bukovaz, A., *Globalna postaja*, neobj., 2007.
- Calzadilla, F., Marcus, G. E., Artists in the Field. Between Art and Anthropology, v: *Contemporary Art and Anthropology* (ur. Schneider, A., Wright, C.), Oxford, New York 2006, str. 95–115.
- Clavora, F., Ruttar, R., *La comunità senza nome. La Slavia alle soglie del 2000*, Čedad 1990.
- Cozzi, D., "The Inner Frontier." Borders, Narratives, and Cultural Intimacy in Topolò / Topolove, *Traditiones* 38 (2), 2009, str. 151–164.
- Čermelj, L., Tržaška, goriška in videmska pokrajina. Statistika in imenoslovje, v: *Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni*, Ljubljana, Koper in Trst 1975 [1958], str. 119–177.
- Forum, *Forum di sviluppo locale. Atti di un percorso partecipativo (novembre 2001–novembre 2002)*, Videm 2002.
- Gariup, M., Gariup, R., Rucli, R., *Topolove. Pripoved o koreninah beneške vasi*, Lesa 1994.
- Gell, A., *Umetnost in delovanje. Antropološka teorija*, Ljubljana 2006.
- Grafenauer, B., Samouprava Beneške Slovenije, v: *Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni*, Ljubljana, Koper, Trst 1975 [1959], str. 104–109.

- Handelman, D., *Models and Mirrors. Towards an Anthropology of Public Events*, New York, Oxford 1998.
- Harvey, D., *Spaces of Global Capitalism. Towards a Theory of Uneven Geographical Development*, London, New York 2006.
- Jaculin, G., *Gli Slavi del Natisone*, Tavagnacco/Udine 2007.
- Josipovič, D., Recent Ethnodemographic Developments in the Central Part of the Alps-Adriatic Region. Slovenia, Croatia, Friuli-Venezia Giulia and Carinthia, v: *Regional Development and Regionalisation in the Adriatic Space. Conference Proceedings*, Dunaj 2012, str. 27–42.
- Kacin Wohinz, M., Fašizem in jugoslovanska manjšina v Italiji, *Trinkov koledar za Beneške Slovence*, 2003, str. 76–79.
- Kalc, A., Selitvena gibanja ob zahodnih mejah slovenskega etničnega prostora. Teme in problemi, *Annales* 10, 1997, str. 193–214.
- Kalc, A. in drugi, *Poti in usode. Selitvene izkušnje Slovencev z zahodne meje*, Koper, Trst 2002.
- Klodič, A., *Pohod čez namišljeno črto*, Lesa 2007.
- Lippard, L. R., Further Afield, v: *Between Art and Anthropology. Contemporary Ethnographic Practice* (ur. Schneider, A., Wright, C.), Oxford, New York 2010, str. 23–33.
- Massey, D., *For Space*, Los Angeles, London, New Delhi 2005.
- Miyazaki, H., *The Method of Hope. Anthropology, Philosophy, and Fijian Knowledge*, Stanford 2004.
- Mlekuž, J., »Le še ena življenjska zgodba?«, *Trinkov koledar za Beneške Slovence*, 2004, str. 125–140.
- Musoni, F., *Med Slovenci v Črnem vrhu*, Špeter 1996 [1898].
- Nowicka, M., Rovisco, M., Introduction. Making Sense of Cosmopolitanism, v: *Cosmopolitanism in Practice* (ur. Nowicka, M., Rovisco, M.), Farnham, Burlington 2009, str. 1–16.
- Petricig, A., *Triptih*, Gorica, Špeter, Čedad 2009.
- Petricig, P., *Pod senco Trikolore*, Špeter 1997.
- Ramsden, M., Shaw, B., Stazione di Topolò. Changing the World or Escaping It?, *Third Text* 17 (2), 2003, str. 183–194.
- Rutar, S., *Beneška Slovenija. Prirodnoznanstvi in zgodovinski opis (15 podob)*, Čedad 1998 [1899].
- Shields, R., *Places on the Margin. Alternative Geographies of Modernity*, London, New York 1991.

- Stranj, P., *Slovensko prebivalstvo Furlanije – Julijske Krajine v družbeni in zgodovinski perspektivi*, Trst 1999.
- Vidali, Z., The Socio-political and Ideological-cultural Elements of the Italian Nation and the National Minority Question in Italy, *Razprave in gradivo* 65, 2011, str. 36–59.
- Zanini, A. idr., *Guziranje. Z Beneškega na Ogrsko s tiskovinami Remondini*, Srednje 2009.
- Zuanella, N., *Mračna leta Benečije. Dejavnosti tajnih organizacij v vzhodni Furlaniji*, Ljubljana 1998.

Miha Kozorog

Tentatively on the Slavia Friulana with the Concept of Remoteness: Migrations and Construction of Place

Keywords: remoteness, emigration, immigration, Slavia Friulana, event, place

The article discusses the mountainous area of Slavia Friulana in northeast Italy and its construction through the experience of migrations. Emigration, immigration and other aspects of the area are analysed by using Edwin Ardener's theory of "remoteness". Ardener in his definition emphasised that remote places are defined not so much in terms of topographical as topological space, i.e. their phenomenological perception in relation to other places. Remoteness as the experience of a geographical and social position therefore emerges from interactions with the "outside world", with those who talk about "remote places" from privileged centres where dominant discourses about "Other" people and places are created. Thus, the "outside world" is the locus of self-determination, but also offers numerous havens for "seekers of meaning" from remote areas, which therefore empty. Beyond such theoretical modelling the article offers also historical and ethnographic data on identification and ethnicity, which prompted emigration from the area. It also discusses the Stazione di Topolò arts event which invites artists to live among the locals, whereby the project's creators wish to encourage the opening up of the place to outsiders. The event is discussed as an event designed to model lived reality to stimulate the production of a more cosmopolitan place, although it evidently breaks with remoteness only provisionally.